

Bušidó 武士道

(doslova „Cesta [道 *dó*] válečníka [武士 *buši*]”). Pojem, který vešel do obecného užívání během období Edo (1600–1868), aby označoval etický kodex vládnoucí samurajské vrstvy. *Bušidó* zahrnovalo nejen bojového ducha a dovednosti se zbraněmi, ale též absolutní loajalitu k pánovi, silné vědomí osobní cti, oddanost službě a odvahu (bylo-li třeba) obětovat život v boji či v rituálu.

Ačkoliv *bušidó* přijalo svoji zralou podobu jako vědomě formulovaný etický systém a válečný kult až v 17. a 18. století, válečnická vrstva ovládala politický život v Japonsku od dob ustanovení kamakurského šógunátu Minamoto no Joritomem ke konci 12. století. Ještě před tím působily válečnické družiny vnitřně pojené příbuzenskými vazbami, oblastními svazky a naprostou oddaností svému vůdci v okrajových provinciích někdy od 10. století s tím, jak docházelo k rozkladu ústřední císařské autority. Abychom tedy pochopili vývoj *bušidó*, je zcela zásadní snažit se uchopit charakter rodící se válečnické etiky v těchto stoletích, obzvláště pak charakter vztahu mezi válečnickými vazaly a jejich feudálními vládci.

Ranná válečnická společnost a *bušidó*

Ve středověkých válečných kronikách a příbězích (軍記物 *gunkimono*) jako Hógen monogatari 『保元物語』, Azuma kagami 『東鏡』 či Taiheiki 『太平記』, které oslavují hrdinské činy středověkých válečníků, nacházíme výrazy „zvyky (učení) těch, kteří nosí luky a šípy“ (弓矢取る身の習 *jumija toru mi no narai*) a „zvyky (učení) východních válečníků“ (坂東武者の習 *Bandó muša no narai*). Tyto výrazy jasně odlišují zvyky a ctnosti vznikajících samurajských družin, obzvláště těch z oblasti Kantó ve východním Japonsku, od „zvyků (učení) dvorské šlechty“ (公家の習 *Kuge no narai*) a od „západních“ válečnických družin, jako byli Tairové, které se zapletly do sítí kultivované kjótské společnosti ke škodě svého válečnického ducha. Středověké válečnické rodové kodexy (家訓 *kakun*) předkládaly specifický etický standard pro samuraje, zdůrazňujíc absolutní loajalitu a odhodlání bojovat za pána na bitevním poli až do samotného konce. Přijímání těchto záznamů jako doslovného popisu skutečného chování či morálky masy středověkých válečníků však v sobě skrývá jistá úskalí. Svojí vlastní podstatou inklinovaly *gunkimono* k idealizaci hrdinství a ničemnosti. Spisy *kakun* byly často psány stárnoucími válečnickými vůdci za explicitním účelem dát návod jejich vybraným následníkům k tomu, jak si udržet autoritu a dostat ze svých stoupenců maximum.

Klíč k pochopení japonského válečnického étosu před obdobím Edo zjevně leží v pochopení středověkého vztahu mezi pánem a vazalem, zahrnující laskavost ze strany pána a službu ze strany vazala. Existuje několik různých interpretací tohoto vztahu. Historik Tecuró Wacudži tvrdí, že jádrem středověkého vztahu pána a vazala bylo „absolutní, bezpodmínečné sebezapření na straně vazala vůči pánovi.“ Proti tomuto idealistickému pohledu vystoupil Saburó Ienaga (*1913) s tvrzením, že dotýčný vztah byl v zásadě ekonomický a smluvní: vazalova loajalita se mohla udržet jen do té doby, dokud byl pán schopen poskytovat laskavosti. Mezi těmito protipóly se nachází Masaharu Kawai (* 1914), který tvrdí, že takovéto idealistické nebo materialistické interpretace jsou příliš všeobecné na to, aby mohly objasnit komplexnost téměř pětisetleté válečnické historie. Kawaiova mnohem flexibilnější interpretace je ta, že někteří válečníci byli vázáni téměř bezpodmínečně ke svým pánům, zatímco jiní si užívali spíše více smluvního vztahu, přičemž síla vazby kolísala s převažujícími osobními, místními a historickými okolnostmi. Podle tohoto úhlu pohledu poskytovali závislí válečníci své služby a oddanost v souladu s přísnou válečnickou etikou a s minimálním přihlížením k materiální kompenzaci, zatímco nezávislejší válečníci prodávali svoji oddanost nejvyšší nabídce nebo libovolně měnili strany, aby co nejvíce znásobili své jmění. V souvislosti s *bušidó* před obdobím Edo tedy můžeme tvrdit, že ačkoliv specifický

etický systém založený na absolutní oddanosti se zde postupně utvářel, mnoho válečníků věnovalo svým pánům svoji věrnost pouze podmíněně, sledovalo tento vztah jako *quasi*-smluvní a horlivě sledovalo své vlastní osobní zájmy. Vrtkavost věrnostních modelů *buši* byla jak příčinou, tak důsledkem fenoménu zvaného „podřazení získávají navrch nad nadřazenými“ (下克上 *gekokuđžó*), jenž byl tak význačným rysem středověkého Japonska.

Přechod k tokugawskému *bušidó*

Asi nejvíce odhalujícím doslovným vyjádřením válečnického ducha z období přerodu mezi válkami a sjednocením pod Hidejošim Tojotomi a Iejasu Tokugawou na konci 16. století nám zanechal mistr šermíř, *rónin* (samuraj bez pána), zanícený *zen*-buddhista a malíř Mijamoto Musaši ve své knize *Gorin no šo* 『五輪書』 (cca z roku 1643). Ta je pojednáním o strategii a o umění války, příručka pro přežití pro válečníky v krušných časech. Kniha začíná jasným nastolením Musašihova konceptu *raison d'être* příslušníků společenské vrstvy *buši*: „O cestě válečníka se často říká, že spočívá v rozhodném přijetí smrti. Avšak válečníci nemají na tuto ctnost monopol: mniši, ženy i venkované mohou čelit smrti odvážně, na základě smyslu pro čest či hanbu. Skutečným rozlišovacím rysem *buši* je to, že užívají válečné strategie k porážení jiných lidí, ať už je to v samostatném souboji či při hromadných střetnutích. Tak získávají slávu svému pánovi a sobě.“

Nicméně, dokonce i za života Mijamota Musašihova byly nezávislost a válečná dobrodružství ostře okleštěny tím, jak se Hidejoši, Iejasu a k nim náležící *daimjóové* a knížecí vlády snažili protlačovat politiku odzbrojení venkovského obyvatelstva, oddělení válečníků od půdy a jejich přenesení do hradních měst, kde byla většina z nich začleněna do systému služného vypláceného v rýži. Odříznuti od přímé kontroly půdy a rolnictva, omezení fixními dávkami v dobách vzrůstajících nákladů, a s příležitostmi k vzestupu skrze válečnictví, jež bylo omezeno politikou národní izolace a *Paxu* Tokugawa se samurajové stávali stále víc a víc životně závislí na šógunátu a svých knížecích vládách. V důsledku pak byli mnohem náchylnější podléhat tlakům na vyjadřování jednostranné oddanosti, než tomu bylo v předchozích obdobích válek. Během dlouhého období Tokugawského míru byli samurajové, jakožto nejvyšší vrstva společenského žebříčku, postupně přetvářeni z bojovníků na vládnoucí elitu, která většinu času vyplňovalo spravování svých panství nebo ceremoniálními povinnostmi vyplývajícími ze střídavých ročních pobytů (tzv. 参勤交代 *sankin kótai*) v šógunátním hlavním městě Edo (dnes Tokio). Zatímco nadřazenost samurajů byla symbolizována dvěma meči, které nosili u pasu, jejich nové role válečníků-administrátorů byla podepřena a definována vědomým přirovnáním k čínské správní elitě, tzv. *ši*, neo-konfuciánským učením, které tokugawský režim přijal, a ztotožněním feudálních ctností s konfuciánskými.

Bylo to v tomto relativně stabilním sociálním a intelektuálním klimatu tokugawského Japonska, spíše než v režii období válek, kdy *bušidó* jako etický systém a válečnický kult „zkrocený“ samurajské vrstvy došel k svému účelu. Jenom stěží nás překvapí, že tak jak si svůj podvojný charakter udržovali edští samurajové, tak mělo mít dvojaký charakter i *bušidó*. Idealizovaná středověká tradice absolutní oddanosti a ochoty zemřít pro svého pána přežila, ale nyní byla překryta konfuciánskou etikou. Původní tradice našla své nejvýmluvnější vyjádření v klasickém díle *bušidó* nazvaném Hagakure 『葉隠』 z roku 1716, jež je tvořeno úvahami Cunenoma Jamamota, samuraje z panství Saga (dnešní prefektura Saga). Cunenomo vždy litoval toho, že Tokugawové byli znechuceni jeho touhou spáchat *seppuku* po smrti pána (praxe známá jako 殉死 *džunši*) a zakázali tuto praxi ve snaze udržet sociální řád. Hlavní myšlenka Hagakure je shrnuta ve větě „*Bušidó* je způsob umírání.“ Toto příkrášlování sebeobětovné smrti – ať už smrt-za-života nesobecké služby pánovi či fyzické zakusení *seppuku* – jako krajní vyjádření srdatosti je nahony vzdáleno výzvám k sebeuvědomění a ovládnutí, tak jak je vyjadřoval Musaši v *Gorin no šo*. Podle Hagakure je ideál samuraje a

podstata *bušidó* vyjádřena sebezničující službou: „Kdykoliv je člověk vzat pánem do služby, měl by pánovi sloužit, aniž by jakkoliv bral ohledy na své vlastní já. Dokonce i je-li propuštěn nebo je-li mu nařízeno spáchat *seppuku*, měl by dotyčnou věc přijmout jako jednu ze služeb pánovi, a měl by se upřímně starat o osud pánova rodu, ať již je kdekoliv. Takový by měl být duchovní základ Nabešimských (sagských) samurajů. Pokud jde o mne, nikdy jsem nepomýšlel na dosažení buddhovství, jež by mi ani v nejmenším nesvědčilo. Jsem však zcela připraven zrodit se sedmkrát jako Nabešimský samuraj, abych mohl pracovat v zájmech našeho panství.“

Ke zkonfucionalizované tradici *bušidó* odkazují historikové Tacuja Naramoto (*1913) a Tóru Sagara (*1921) jako k *šidó* 士道 (Cesta ši). Poprvé našlo detailnější vyjádření ve spisech samurajského učence a vojenského стратега Sokó Jamagy, který zdůrazňoval, že aby obhájili svoji existenci v tokugawské společnosti, kde ani nebojují ani nepřispívají materiálně, mají samurajové povinnost oddat se morálnímu a politickému vedení společnosti. Měli být představiteli jak civilních, tak i vojenských dovedností, zhmotněním jak konfuciánských, tak i feudálních hodnot, a měli uvádět do praxe Cestu morální ctnosti skrze vládnutí: „Zaměstnání samuraje spočívá v přemítání o svém vlastním postavení v životě, v plnění oddané služby svému pánovi (pokud nějakého má), v prohlubování své věrnosti ve vztahu k přátelům, a s náležitým uvědoměním si své vlastní pozice také především v oddání se službě jako takové. Avšak v životě bývá každý člověk nevyhnutelně zapojován do vztahů povinnosti mezi otcem a dítětem, mezi starším bratrem a mladším, a mezi manželem a manželkou. Přestože tyto povinnosti jsou rovněž zásadními morálními povinnostmi mezi obyčejnými lidmi, zemědělci, řemeslníci a obchodníci nemají při vykonávání svých zaměstnání volného času, a tudíž nemohou jednat nepřetržitě v souladu s těmito povinnostmi, a nemohou tak plně praktikovat Cestu. Samuraj je zproštěn zaměstnání zemědělce, řemeslníka či obchodníka, a omezuje se na praktikování Cesty.“ (Přeloženo z knihy R. Cunody, W. T. de Baryho a D. Keenea *Sources of the Japanese Tradition*, New York: Columbia University Press, 1958, svazek 1. str. 390.)

Tato směsice domácího a zkonfucionalizovaného *bušidó* usměrňovala většinu etického jednání a intelektuální poptávky samurajské vrstvy v období Edo. Myšlenky *bušidó* byly šířeny v místních školách a šermířských učilištích, stejně jako v mnoha spisech té doby. *Bušidó* motivovalo 47 bývalých vazalů Naganoriho Asana k tomu, aby pomstili svého mrtvého zneuctěného pána. Formovalo též diskusi a téma feudální autorita vs. loajalita, která po zmíněném incidentu následovala, a ovlivnilo též rozhodnutí šógunátu nařídit *róninům* spáchání *seppuku*. V polovině 19. století *bušidó* sloužilo jako roznětko pro hnutí samurajů z panství Sacuma (dnešní pref. Kagošima) a Čóšú (dnešní pref. Jamaguči), kteří pod heslem „Úcta císaři, vyhnání barbarů“ (尊皇攘夷 *sonnó džóí*) dali do pohybu opozici vůči autoritě Tokugawů, která kulminovala v Restauraci Meidži (1868). Důraz na akci, ryzost pohnutek, oddanou službu a politické a intelektuální vůdcovství obsažený v *bušidó* pomáhá objasnit, proč mohla samurajská vrstva být hybnou silou restauračního hnutí, následně zlikvidovat feudální systém, jehož byla vrcholem, a v konečném důsledku pak i hrát významnou roli v modernizaci Japonska.